

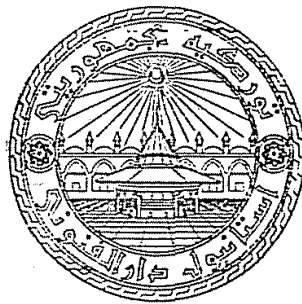
دار الفنون

الکتاب والکلمہ

تاریخی ، اجتماعی ، دینی ، فلسفی

مارت - ۱۹۲۶

شہزادہ ہاشمی — اوقاف مطبعہ بنو

۱۹۲۶

معتزله وحسن وقبح

قدریه ، قدریه نه صورتله نفی قدر ایدیور ایدی . معتزله ، بونلره نیچون معتزله دنیلدی ، معتزله نك ایلک ممثلاری زاهدلر ایدی ، امویلرک اون ایکنجی خلیفه سی بزیدالناقص معتزله دن ایدی ، واصلک نفی قدر دن ماعدا انفراد ایتدیکی نقاط نظر برانکشاف فکری به دلالت ایتیمور ایدی ، مؤخر زمانلره قدر معتزله ایچریسنده زاهدلر اکیک دکل ایدی . بونلره اسلامده حرمتفکرلر دنیلیرمی ، معتزله کلامک ایلک ممثلر بدر ، معتزله نك اک متبارز نقطه نظری ایکی استقامتمده تجلی ایدر ، معتزله نك قدریه ایله اتصال ایدن نفی قدر مدعالری تاریخاً سائر مسائله تقدم ایدر ، اسلامده اک اول نفی صفات ایدن کیمدر و بوفکری نره دن آلمشدر ، کلامه عام توحید تسمیه سی کیملرک وضعیدر ، صابئیلر حقنده معلومات تاریخیه ، اسلامده باشلایان ایلک رسمی حرکت علمیه بطی کیدیور ایدی ، مازده نیرمک انتشاری ، یونان فلسفه سیله تماس ، فلسفه ایله کلامک مزج ایدلسی ؛ عباسیلردن ایلک معتزلی خلیفه ، ابوالهذیل نیچون مقدوراتک تناهیسنه قائل ایدی . ابوالهذیل ایلک دفعه آتوم نظریه سی کلامه ادخال ایتدی . ابوالهذیلک تلیدی نظام اجسامک فعلاً اقسامی نامتناهی قبول ایدیور ایدی ، نظامک خلقت حقنده کی نظریه سی ، ایلک دفعه قرآنک اعجاز لفظیسی حقنده سوز سوبیلین نظامدر ، الله ، خیر اعظم وار ایکن خیر اصغری ترجیح ایده مز ، الی شبهه بریقیندن خیرلیدر ، بشرین المعتمرک عمل حقنده کی مدحیه سی ، معرفت الهیه حقنده اک اول لازم اولان شکدر . الله عادل اولمق مجبوریتنده در ، وجوب واصلح قانونلری ، عرض قانونی ، معتزله ده تناسخ ، معتزله ده نبوتک کسبی اولسی . حسن وقبح عقلمیدر شرعیمیدر . شرع نبوی موقعی شرع عقلی به ترک ایتمشدر .

*
**

مذاهب اسلامیه نك اک مهمنی تشکیل ایدن (معتزله) نك ایلک نومه سی جغرافی وضعیتی اعتباریله هند ، ایران وکلاندن اوزانوب کان افکار اعتقادیه نك برلشدیکی (بصره) شهرنده ظهور ایتمش ایدی . صحابه کرامک صوک دوره لرنده بوشهرک اک مهم شخصیت علمیه سی اولان مشهور [حسن بصری] نك طلبه سیندن (معبد) نلنده بری [خطط

مقریزی، ج ۲، ص ۳۵۶] ده کوردی یکی وجه اوزره (اساوره [۱]) دن (ابویونس سنسویه) دن تاقی ایتدیگی بر فکری اورتایه قویدی. (قضاعه) قیله سنک (جهینه) بطنه منسوب خالص بر عرب اولان (معبد) ک ایرانلی بر ذاتک تأثیریه اورتایه قویدیغی بوفکر؛ ای و قسا هر فردک سرنوشتی ازلاً تنظیم اولنش اولمله برابر اعمال دینه بی اجرایه هر کسک مجبوری حتمده کی عقیده به مخالف اوله رق نفی قدر ایتک وانسانلرک کندی عاقبتلری سرنوشت ازلی به. دکل کندیلرینه تسلیم ایتمکدن عبارت ایدی. هر فردک عاقبتی ازلاً تقدیر الهی ایله تعیین اولنش اولسنه رغماً مسؤلیت بشریه بی قبول ایله بویکی نظمی تألیف نصی انکشافانک ایلك صفحه سنده (موالی - غیر عرب) بی عربلردن زیاده مشغول ایتش ایدی.

مستولی حبشیلری (یمین) دن اخراج ایچون (سیف بن ذی زین الحمیری) به معاونه ایراندن کوندریلان اردو افرادندن برینک حفیدی علماء تابعیندن مشهور (وهب بن منبه) نفی قدره دائر بر اثر یازمش وانصاردن بر قادینک مولاسی اولان (یسار) ک اوغلی مذکور [حسن بصری] ده یوزنجی سال هجریده برای حج کیتدیگی (مکه) ده (وهب) ایله برلشوب بوخصوصه مذاکرانده بولمق ایسته مش ایدیسه ده (وهب) ک طلوع فجره قدر دوام ایدن دیگر بر بجه طأیضاحاتی بومذا کره به امکان بر اقامش ایدی. (وهب) ک نفی قدردن رجوعی مروی ایسه ده؛ بومدعا به قائلتی تثبیت ایدلامش اولان (حسن بصری) نک نه رجوع ونه عدم رجوعی روایتته امکان بر اقلمامشدر. بومبخله اشتغالی قطعاً بیله یکمز (حسن بصری) نک [عبدالمک بن مروان] ک طلبی اوزرینه عقلی و نقلی دلیلار ایله نفی قدری تأییداً برساله یازمش اولدیغی [الملل والنحل، ج ۱، ص ۳۲، لوندره طبعی] دن اوکرنیورز و (خوارزمی) نک (مفاتیح العلوم) نک صوک طرفنده (قدریه) مدعاسی مدافعه ایدن (واصلیه) به عینی زمانده (حسن بصری) به نسبتاً (حسینه) دینلیدیکنی کوریورز. کرچه (شهرستانی) مذکور (الملل والنحل) نده نفی قدره دائر (حسن بصری) به منسوب اولدیغی کوردیکی رساله نک (واصل بن عطاء) طرفندن یازیش اولمش احتمالی درمیان ایله (حسن بصری) بی تبره ایتک ایستورسه ده (واصل بن عطاء) نک (۸۰) ده طوغدیغی و (عبدالمک بن مروان) ک (۸۶) ده تولدیکنی دوستونمور. [۲]

[۱] (یمین) ده ابرائیلره (ابناء)، (کوفه) ده (احمره)، (بصره) ده (اساوره)، (الجزیره) ده (حضارمه)، (شام) ده (جراجه) دیرلر ایدی. [اغانی ج ۱۶، ص ۷۶].

[۲] بورساله آياصوفيا کتبخانه سنده موجوددر. نومرو ۳۹۹۷۷ ابتدا سنده شو عباره کوریلور «قد بلغ

(بصره) ده ايلك دفعه نفي قدره دائر سويلديكي سوزلر بالعموم (بصره) ليلر طرفندن جاي قبول بولان مذكور (معبد) ك رفقاسي آره سنده (واصل بن عطاء) دخي وار ايدى . بوذات ده ، قدرت لسايه ووسعت معلومانيله ويرديكي درسار بتون (بصره) ليلري جذب ايتمش اولان (حسن بصرى) بك طلبه سى مياننده ايدى . بوده (معبد) كبي نفي قدر ايدى و (آل عرادة بن ربوع) ك مولاسى (باب) ك حفيدى مشهور (عمرو بن عبيد) دخي بونلره بوخصوصده اشراك ايلدور ايدى . (واصل بن عطاء) ايله (عمرو بن عبيد) ك فوق العاده عابد و زاهدرا ولد قلزنى بيانده تراجم نويسلر متفق اولدينى حالده بونلر (ارسطو) منطقنك ضرورتنه كوز يومه ميورلر ايدى . قدرى ناطق اولان نصوصى تاويل ايله انسانك حرىتى تثبيت ايتدكده نصكره مسئوليت بشريه يني قبول ايدى و (قدرية) دينيلان مکتبىك رؤساي اولان بوذاتلر ؛ نظام توحيد اولان قدره ايمان ايله نظام شرع اولان اسباب خير و شرى عين زمانده اثبات ايدمه يهرك قدرى عمومى صورتده قبول ايله افراده تعلق ايدن تقديرات جزئيه يني نفي ايدى و افراد بشريه بك افعال مخصوصه لرني بالذات كنديلرينك احداث ايتدكلري سويلدورلر ايدى .

(خطيب بغدادى) نك (تاريخ بغداد) ندن نقلاً (فخرالدين رازى) نك تفسير

كبيرنده ذكر ايتدينى شووقه بوخصوصده بك قيمتداردر :

(معاذ بن معاذ لعبرى) ديورنه : بركون (عمرو بن عبيد) ك ياننه (عثمان بن خاش)

نامده برى كلوب (عمرو) ك طلبه سندن (هاشم بن اوقص) ك (ابولهب) و (وليد) حقلنده كي (سورة للهيب) و (سورة مدثر) ده كي ذم الهيبنت [ام الكتاب] ده اولديغنى سويلديكى سكاي طريقه نقل ايتدى و بونا علاوه بو فكرك [انا جعلناه قرآناً عربياً لعلكم تعقلون و انه فى م الكتاب لندنيا لى حكيم - بز قرآنى ؛ معناسنى آ كلايه سكر ديه عربجه اوله قى ازل ايتدك . عند الهمزده ؛ لوح محفوظده تغيردن مصون اولدينى حالده قرانك ساز كتابره نظراً شانى على و كنديسى حمتس ايله ماليدر . سورة الزخرف] ايت كريمه سنه مخالف اولديغنى سويلدى .

(عمرو) بر آر توفقدن صكره بوآدمه : ها كرسنك ديديكك نى (ابولهب) و (وليد) ك

حركتلىر يه عاندا اولان ذم الهيب (ام الكتاب) ده ازلاً مسطور اولسه ايدى حرارت واقعه لرى

ض و رى اوله حغندن نه (ابولهب) و نه (وليد) ه برزم توجه اتمامك لاره كلير ايدى . ه

عنك قول فى وصف القدر لم يبقه مثله عن احد ممن مضى ولا نعلم احداً تكلم به ممن ادركنا من الصحابة كالذى بلغ عنك الخ »

حیدی کہ ینہ (عمرو بن عبید) دن منقول اولان بروجه آتی دیگر بروقه بوفکری اتمام
ایتمکده در :

برذات (عمرو بن عبید) دن [بل هو قرآن مجید فی لوح محفوظ - بلکه او؛ لوح
محفوظده قرآن مجیددر. سورة لبروج] آیت کریمه سیله (سورة اللهب) ده کی ذم خصوصینک
نه صورتبه جمع ایدیله جگنی یعنی بسوره نک دخی قرآن کریم دن اولمسیله بونده کی ذم خصوصینک
لوح محفوظده اولوب اولمیدیغنی صوردی . (عمرو بن عبید) بوزاته جواباً : « بویله دکل .
بلکه [ابولهبک عملی کبی عمده بولانلر ابولهبک جزاسنه مستحق اولور .] صورتده
لوح محفوظده عمومی حالده ایدی ، دییه جواب ویردی .

بووقعه لردن آ کلاشیدینی وجه اوزره بونلر لوح محفوظده بویله (ابولهب) و (ولید)
کبی افراد بشریه یه عائد تقدیرات خصوصیه اولدیغنی قبول ایتمه رک هیچ بر فرد بشری یه
انطباق ایتماش اولان قوانین کلیه موجود اولدیغنی سویلیورلر و بشرده غیر محدود بر
اراده قبول ایله بالذات افعالی کندیلرینک تنظیم ایتمکدکینه و عکس تقدیرده بشری
افعالدن طولانی مسؤل ایتمکده جناب حتمک عدالتسزک ایتمش اوله جغه قائل اولورلر ایدی .
(واصل بن عطاء) ایله (عمرو بن عبید) وسائرته نک بو یابده کی فعالیتلری جالب دقت
ایسه ده (واصل) ک بالاخره احداث ایله رفیقی (عمرو بن عبید) طرفندن دخی قبول ایدیلن
دیگر مسئله لرنده کی نقطه نظرلری هیچ برانکشاف فکری یه دلالت ایتمکده در .

*
*

تاریحاً کندیلرینه تقدم ایدن خارجیلر مرتکب کیره یی تکفیر ایدیورلر ایدی .
او عصرده کی علماء تابعین باشده اولق اوزره بالعموم اهل اسلام ایسه کبأردن برکناه
ارتکاب ایدن کیمسه نک مؤمن اولدیغنی سویلیورلر ایدی . (واصل) بونک مؤمن اولدیغنی
وبونکله برابر کافرده اولیوب کفر ایله ایمان آره سنده متوسط بر وضعیتده اولدیغنی
سویلدی . احمالکله نفی قدرانه اچریغنی رخنه یی ترمیم ایچون بو خصوصده علماء تابعیندن
ایلرو کیمکله روحی بر احتیاج حس ایدیور ایدی .

بونلر اولای (حسن بصری) ذم یغنی درسنه دوامدن منع الیش و بونده (حسن بصری) نک
درسندن آریلوب رفیقی (عمرو بن عبید) ایله برابر (بصره) مسجدینک دیگر بر محالده
ناخدموقع ایله فکرنده ثبات کوسترمش اولمغله (حسن بصری) نک بونلر حتمده [قداعتزلا
قول الامه] دیمیسی بونلرک (معزله) نامی المرینه سبب اولمشدر . بومکتبک بویله زاهدلر

ایله کوک صالحه باسلامی نظراعتبارہ آله جق اولورسه (معتزله) نامنک عابد، زاهد معنالیله مترافق قولالانیلان [۱] اعتزالدن اولسی داها زیاده شایان قبول کوریلور. نته کیم بونلرک یواسمی [واعتزلکم وماندعون من دون الله - بن ؛ سزدن واللهی براقوبده طاپدیغکنر یوطلردن تبری ایدرم . سورة مریم] آیت کریمه سیله (سفیان ثوری) دن مروی اولان [سنفترق امق الی بضع و سبعین فرقة ابرها واتقاها الفئه المعتزلة - امم بر آتی قریبده یتش وداها زیاده فرقه لره . آریله جقدرکه بوفرقلرک الکتقی واک صالحفی معتزل اولان فرقه تشکیل ایده جکدر .] حدیث شریفندن آلمش اولدقلری سویلنیور. حتی (سفیان) کنندی جماعتفی بوحدیثدن طولای (معتزله) تسمیه ایتنک ایسته مش ایدی ایسه ده (عمرو بن عبید) ک بوخصوصده کی سبقتی ایشتمی بونا مانع اولمش ایدی .

فی الحقیقه یوقاریده سویلندیکی وجه اوزره بو ایکی آرقداش فوق العاده زاهد و متقی ایدیلر . (واصل) ک اسمندن صکره کوریلان (غزال) کله سی عقیف قادیئلری طانیق ایچون (بصره) ده یوکا کیریحیلر بازارنده کورنمی مناسبتیله کنندیسنه ویرلمش بروصفدرکه صدقلرینی بو بازارده عقیف و مستحق صدقه اولدیغی او کرندیکی قادیئلره ویریر ایدی .

ترجه حالی یازانلر ایچریسنده کنندیسی عمرنده دینار و درهم نامنه برجه به بیله تماس ایتمیش ویشادینی عصرده هانکی نوع پارمنک تداول ایتدیکندن خپردار اولامش اولدیغی سویلنلرده واردر . رفیقی (عمرو بن عبید) ایسه کیجه صباحلره قدر جوشقون بروجد ایچنده عبادت ایدن و قرق دفعه ماشیاً حج ایلین و صانکه بر آن اول ابویننک مراسم دفینه سندن عودت ایتمش کبی هر آن یأس و الم سیاسی طاشییدیان بر آدم ایدی . پدری (عبید) ک یاننده کنندی کوزنلر (آزر) ایله (ابراهیم) ی تخطر ایدرلر ایدی .

دیانت و تقواسندن دولایی وعین زمانده (معتزله) دن بولنمی حسبیله (معتزله) طرفندن (عمر بن عبدالعزیز) ه ترجیح ایدیان (یزید الناقص) ک دعانندن اولان (عمرو بن عبید) بالاخره عباسیلردن (ابو جعفر المنصور) ه بیعت ایتدیکی کون سراپا زهد صوفیانه ایله مشبوع بر نطق اخطارکارانه ایراد ایتمش و (منصور) ی آغلاشمش ایدی [۱]

[۱] نته کیم [طبقات (ابن سعد) ده ج ۵ ، ص ۲۲۵] (عمر بن عبدالعزیز) ک دوستلردن (زیاد بن ابی زیاد) حقتده [کان رجلاً عابداً معتزلاً لا يزال یكون وحده ینکر الله .] دنیلمکده دره .

[۱] (منصور) کنندیسنه بوکون (۱۰,۰۰۰) درهم پاره ویرمش ایدیسه ده (عمرو) قبول ایتمش و کنندیسی کله دجه دعوت ایدله مسنی دخی رجا ایتمش ایدی . (عمرو بن عبید) (منصور) ک یانندن چیقارکن (منصور) کنندی کنندینه شوپله سویلیور ایدی : کلکم عشی روید، کلکم یطلب صید ،

(جل) و (صفین) محاربه لرینک ایقاع ایتدیکی تأثیرلری شدتله دو یانلردن بری اولان (واصل) ك بو وقعه لرده بولنش اولان ذاتلر حقنده کی فکر ندهده مفرط بر تہصب اثری واردر . (اسماء و احکام) نییه خلاصه ایدیان مسائل ایله علاقه دار اولان بو فکری شوایدی: حضرت علی و طر فدارانیله حضرت عایشه و طر فدارانی؛ افراد اعتباریله تعیین ایدیله میهرک لاعلی تعیین فاسق اولدقلرندن هر ایکی طرفدن آنان هر هانکی کی مسه لره شهادت لری مردود دره . بونلر حقنده کی ویردیکی حکمی توضیحاً دیبورایدی که : قیمتی لاشی مثابه سنده اولان بردمت اوت حقنده ایکی مقابل طرفده بولنش اولانلردن مثلاً حضرت علی ایله حضرت طلحه شهادت ایده جک اولسه لر بونلردن برینک لاعلی تعیین فاسق اولدیغنی بیلدیکم ایچون شهادت لری رد ایدرم . فقط بویله ایکی مقابل طرفده بولنیوب عین طرفده بولنش اولانلردن مثلاً حضرت علی ایله ابو ایوب الانصاری و یا طلحه ایله زبیر شهادت ایده جک اولورلر ایسه قبول ایدرم . تلقی عمومی به کوره ایسه بونلردن حضرت علی محق اولوب علمنه قیام ایدنلر فاسق دکل یالکز محظی ایدیلیر .

(واصل) ك دردنجی و صوک مدعاسی اولان (نفی صفات) شایان دقت ایدیهده کندیسنگ بو بایده کی فکری مهم و محمل ایدی .
(عمرو بن عبید) ك مذکور وقعه لرده بولنان ذاتلر حقنده کی فکری داها زیاده افراط کارانه ایدی . بوکا کوره عین طرفده بولنش اولانلرک دخی شهادت لری مردود ایدی .

*
**

رشیات زاهدانه ایله نشونما بولمغه باشلامش اولان (معتزله) ایچریسنده مؤخر زمانلره قدر زهد لریله شرفلی موقعلر اشغال ایدنلری کور مکده تر . کثرت عبادتندن دولانی (راهب المعتزله)

غیر عمرو بن عبید . — هیکز حقه کزده خلقک حسن اعتقادینی جلب ایچون یاواش یاواش یوریرسکز هیکزک مقصدی آوجیله قدر . یالکز (عمرو بن عبید) مستثنا !... (منصور) ك (عمرو بن عبید) حقنده بر مرثیه سیده واردر که (ابن قتیبه) نك (کتاب المعارف) نده کوریلن بیتلری بوجه آتیدر:

صلی الاله علیک من متوسد	قبراً صررت به علی مران
قبر تضمن مؤمنناً متحنفاً	صدق الاله ودان بالفرقان
فلوان هذا الدهر ابقی صالحاً	ابقی لنا حقاً ابا عثمان

«مرانده زیارت ایتدیکم مزاری مسکن ابدیت ایدن ذات!... الله سکارحت ایلسین. اومسکن ابدیت بر مؤمن کاملی احتوا ایتکده درکه تمامیله الله صادق اولمش و قران موجینجه حرکت ایتشد . اگر ده ایچون بر اینی براقق ممکن اولسیدی بزه (ابو عثمان - عمرو بن عبید) ی براقسی لازم کلیر ایدی . »

دنیلان (مردار، و زهاددن اولان) (جعفر بن مبشر) و سائر آره سنده (تمامه بن اشرس) کبی لایبالی اولانلری و ارسده دردیجی عصر هجری او اخرنده (عبدالله بن اسحق) کبی زهد و تقواسنه اک مغرور و متکبر آدملری مجبور احترام ایدنلری کوردیکمز کبی [۱] آلتنجی عصر هجری اوائلنده وفات ایتمش اولان مشهور مفسر (زحشری) بی دخی کور بیورزکه کندی مملکتی براقوب (مکده) اختیار اقامت ایتدیکندن طولای (جارالله) دییه آکیلان بو قدر تلی ذاتک یازمش اولدیغی (مقامات) - حیات زاهدانه نک اک صمیمی نغمه لرینی دیکله مک قابلدر .

بنابرین (۱۸۶۵) ده هر کسدن اول غریبه (معتزله) مکستی حقنده بر مونوغرافی یازمش اولان پروفیسور (هینبرخ استیز) ک بونلره عموماً [اسلامده حر متفکر لر] عنوانی و یرمیسی آنجاق نهائی انکشافلرنده بر قاجی حقنده دوغری اولابیلیر . کرچه بونلر سلفلری اولان (قدریه) مدعاسینی عیناً مدافعه ایله عقل و منطق صاریله رق مقدرات ازلیه مواجهه سنده بشرک سربستی حرکاتی قبول ایدمه میوب نفی قدر ایتمش اولملریله اهل سنت نظرنده ناخوش کورونمشلر ایسه ده هیچ بر وقت اوامر دینییه بی اهل ایتمه مشلردر . بونلرک اوامر دینییه بی اهل ایتمه مکله برابر عقلی ده اهل ایتمه مش اولملری دینی معرفت منبع لرینه سلف طرفدن اجتناب ایدیلن بو قیمتدار عنصری علاوه ایتلمزینی ایجاب ایتمشدر که بوتون (کلام) دنیلان فلسفه دینییه نک مبدائی بو نقطه تشکیل ایتمش و بو علمک ایلك ممللری بونلر اولمشلردر .

بونلرک فلسفه سنده کی اک متبازر نقطه نظر لردن بری توحید اساسنه مستند الوهیت مفهومک کندی لرینه کورمه اغلاقدن قورتارلمسیدر که بوده بری عدالت الهیه یه اولان ایمانه ضرر و یرن بالعموم فکر لرک الله مفهومندن اوزاقلاشدیرلمسی کبی (اخلاقی) دیکری ده جناب حقک وحدت مطلقه سنی؛ تغیر ناپذیر لکنفی اخلاص ایدن هر صفی الوهیت فکر نندن آیرمق صورتیله (مابعد الطبیعی) ایکی استقامتده تجلی ایدر . [۲]

عدالت الهیه لهنه اولارق قدری و توحید الهی نامنه صفات ازلیه بی نفی ایدر لرکه (معتزله) نک (قدریه) ایله کسب اتصال ایدن نفی قدر مدعالری تاریخ صیراسیله سائر مسائله تقدم ایدر . بونلر عدالت الهیه لهنه نفی قدر و توحید الهی نامنه

[۱] ارشاد الاریب ج ۲ ، صحیفه ۳۰۹

[۲] بونلرک اصولی بشرک : توحید ، عدل ، منزله بین المنزلتین ، انقاد و عید ، امر بالمعروف

نفي صفات ابتدكرندن كنديلرينه [اهل العدل والنوحيد [۱]] ديدكاري كجي مذهبلرينه مخصوص عقائد كئابلريني دخی بونقاط اساسيه كوره [ابواب العدل] و [ابواب التوحيد] ديه ايكي زمريه آيبر لر .

يوقاریده سويلديكمز وجه اوزره نفي قدره دائر الك اول ايراني (ابوونس سنسويه) نامنده برينك تاثيريله ابلك دفعه (بصره) ده (معبد) سوز سويلش و بوخصوصده اوربايه آتمش اولديني فكر (بصره) ليلر طرفندن تعقيب ايدلمش ابدى .

اسلامده الك اول نفي صفات ايدن كيمسه بك ده صوك اموى خليفه سى (مروان حمار) ك خواجيه سى اولان (حران) لى [جعد بن درهم [۲]] اولديني سويلينيور . نفي صفات داخلنده كلام صفتك تجليسي اولان قرآن كريمك دخی موضوع بحث ايديله جكي شهه سز ايدى .

في الحقيقه بوده موضوع بحث ايديله رك مخلوقينه حكم و يرلمش ابدى كه بوني قبول ايدنلر ايجريسنده استاذى (جعد بن درهم) ه نسبة (مروان جعدى) دخی دنيلان صوك اموى حكمدارنى مذكور (مروان) دخی داخل بولنيور ايدى [۳] .

[۱] بدائتمه (معتزله) طرفندن تمثيل ايديان عام كلامه (علم كلام) دنيلديكي كجي عين زمانده (علم توحيد) دخی دنيلمسي اوزرنده برآزتوقف ايدلم . فلسفه تاريخه كلام ناميله كچمش اولان بوعلمه نيچون علم كلام دنيلمش اولديغني سويليله جك دكاز . بو اسمك ابلك دفعه اوله رق دارالفنونده كى عاجز تقريرلرمزده طرفزدن درميان ايديلان [نه اولوغيه - كلام على الله] ده كى كلام معناسنه اولان (لوغوس) دن آتمش اولسي احتمالك بوبابده سويلنمش اولان سوزلردن داها قوتلى تلتى ايدلمش اولديني كمال شكران ايله كورمكده يز .

صرف نظرى وكلامى اولان بوعلمه كلام نامنك كيمك طرفندن و يرلديكى تعيين قابل دكل ايسه ده بوعلمك ابلك ممثلاري (معتزله) اولغله بونامك اونلر طرفندن و يرلمش اولديغنه محقق نظريه باقيه بيايه بوندن باشقه بزجه (علم توحيد) نامنك ده بوراده كورولديكي وجه اوزره بو علمى عدل و توحيد الهى لهنه تدوينه قيام ايدن و ده عقائده دائر كئابلريني بو ايكي نقطه اساسيه تفريق ايله (ابواب العدل) و (ابواب التوحيد) تسميه ايدن معتزله طرفندن و يرلمش اولديني قوتله تخمين اولنه بيلير .

[۲] (حران) لى اولوب (سويد بن عقله) نامنده برينك مولاسى ايدى . (مروان حمار) (الجزيره) ده والى ايكن بوندن اوقومش ايدى . (الجزيره) ده بونك افكار اعتقاديه سنى قبول ايدنلر وار ايدى . (هشام بن عبدالملك) زماننده قتل اولونمشدر .

[۳] صابئيلرك مركزى اولان (حران) ده بر چوق رؤسا و فلاسفه بولنديغني شهه سزدر . (ابن النديم) (كتاب الفهرست ، ص ۳۱۸) نده (حران) ه نسبة قياس خارجنده اولارق (حرانايه) دنيلان بومذهبه دائر و يرمكده اولديغني معلومات مياننده بونلرك نفاة صفاتدن اولدقلريني (لايلحقه صفة شئى من المعلولات) عباره سيله افاده ايدنيور . بونلره كوره حى ، عالم متكام كى انسانلرك اشتراك

معلومند که دین جلیل اسلامک ظهوری اواننده (حران [۱]) ده (صابئیلر [۲]) وعراق طرفده سریانیلر بولنیورایدی. سریانیلر خرسیتیان اولملریله میلادک اوچنجی عصری اوانلنده سریان کلیساییه یونان کلیسای آره سنده رسماً رابطه تأسس ایتمش و مرکزلی اولان (ئوس - اورفا) مدرسه سنده عقائد دینه ایله برابر اووقت الهیاتک بر شعبه لازمه سی عدایدیلن یونان فلسفه سی دخی تدریس ایدلمک باشلانیمش ایدی .

امویلرک تشکلندن صکره یدنجی قرن میلادی اولنده فرات نهری اوزرنده کائن (قنسرین) مدرسه سنده یونان فلسفه سی یونان اسانیله تعلیم ایدلمک باشلامش و بورادن یک چوق ریاضیات ، فلسفه والیهات عالملی یتشمش ایدی . اسلامده امویلردن (معاویة ثانی) نیک برادری (خالد بن زید) ایله باشلایان ایلاک حرکت علمیه یک بطی کیدیورایدی . بونک (اسکندریه) مدرسه سندن جاب ایتدیکی ذواته عربجه به ترجمه ایتدیردیکی (الکیمیاء) کتابلری متعاقب (مروان بن حکم) ک معاصرلردن مذهباً موسوی و جنساً سریانی اولان (ماسرجویه البصری) نامنده کی طیب (اهرن بن اعین) نامنده کی راهبک طبه عائد بر کتابی سریانیلر عربجه به ترجمه ایتمش ایدی .

(عمر بن عبدالعزیز) خلاقنی زماننده بو کتابی سرائیک کتبخانه سنده بولمش ومنفعت

ایده بیله جکاری صفتلر ایله الهی توصیف جائز دکلدرد . (حران) لی اولدینی سویلیلان (جمع بن درهم) ک نی صفات فکرنی بورادن آلمش اولدینی قطعی اولارق سویلنه بیلیر .

[۱] (الجزیره) ده کائن دیار مضرک مرکزیدر . (رها - اورفا) به برکون و (رقه) به ایکی کونک مسافه در . صابئه یعنی حرانیونک مرکزی ایدی (معجم البلدان)

[۲] (ابن الندیم) ک (کتاب الفهرست) ده بونلره دائر ویرمکده اولدینی معلومات تاریخ اعتباریله مهم اولغله بوجه آتی نقل اولنور :

« (مأمون) خلافتک صوک کونلرنده زوملر ایله محاربه ایتک اوزره (بغداد) دن حرکتله «
 « دیار مضر دن کچدیکنی ائنده استقباله چیقانلر آره سنده حرانیلرک اوزون صاحلری و اوزرلرنده کی «
 « قبالری کندیسنک نظر دقتنی جلب ایتمش وهانکی جماعته منسوب اولدقلرنی اوکرتک ایسته مش «
 « ایدی . اسلام ، یهودی و مجوسی اولدقلرنی اوکره نوب هیچ بر کتاب و هیچ بر پیغمبره تابع «
 « اولدقلرن دن قرآن کریمده بیان اولنان جماعتلردن برینه انتساب ایتلرنی و عکس تقدیرده قائلرینک «
 « حلال اوله جغنی سویلدی و محاربه دن عودتله قدر کندیلرینه مساعده و یردیکنی بیلدیردی . بولرک «
 « اکثریسی قورقورلردن خرسیتیانلغی و بر قسمی ده اسلامی قبول ایتدیلر ایسه ده مذهب قدیملرنی ترک «
 « ایتیانلری دخی اولدی . بونلر باشلرنی قور تارمقی ایچون چاره آرایورا یکن حرانیلرک قهاسندن براختیار «
 « بونلره چاره یولدی . قرآن کریمده مذکور اولان صابئین اولدقلرنی سویللمی ایدی . اوتارینخدن «
 « اعتباراً حرانیون صابئین اولدیلرکه بوتارینخدن اول (حران) وجوارنده بوتامده آکیلان هیچ «
 « برکیمسه یوق ایدی . »

عمومیه نامنه بونی میدانه چیتاروب چیتار ماقده تردد ایتدیکندن نماز قیلدیفی محله وضع ایله قرق کون استخاره ایتد کد نصرکه اورنایه قومش ایدی .

امویلرک انقراضیله عباسیلر ظهور ایدنجه (دمشق) ه خلف اولان (بغداد) ده خلیفه لرک اطرافنده حائر نفوذ ایرانی، سریانی منجم و طیبیلر کورنمکه باشلادی . (بغداد) ی بنا ایله دولت عباسیه یی تثبیت ایتمش اولان (خلیفه منصور) فقهده کی ید طولایسیله برابر تحیمه بیوک بر اهمیت ویریور، منجملرک رأیی آلمدن هیچ بر حرکت بولمئیور ایدی . حجوتی ایکن منصورک دلالتیله شرف اسلام ایله مشرف اولمش اولان منجم (نوبخت) دائماً منصورک یاننده بولمئیور ایدی . بو خلیفه مک معده راحتسزلغنی تداوی ایچون (چند یسایور) دن جلب اولنان (جورجیس) یونانجه دن بو خلیفه نامنه بر چوق کتابلر ترجمه ایتمش ایدی . (منصور) ی متعاقب (مهدی) و (هادی) زمانلرنده (ابن مقفع) وسائر نك فارسیدن ترجمه ایتدیکی کتابلر واسطه سیله (مانی) مذهبی طاینتیدی . بو آدم هر نه قدر اسلام کسوه سنه بورومش ایدیسه ده بر آشکده جوارندن کچرکن بلا اختیار شو :

یا بیت عاتکه الی تغزل حذر العدی و به الفواد مؤکل

« ای سو کیلم عاتکه نك اوی ! .. کو کلم دائماً سنك اطراف کده طولاشیور ایسه ده رقیلردن حذر ایتدیکندن طولایی ظاهر آ سندن اوزاقلاشیورم » بیتنی اوقومش ایدی . (۱۶۹ هـ) ده (مازده نیرم) افکار و اعتقادانك شدتله حس ایدیلن انتشاری اوزرینه (هادی) بولری تعقیبه باشلادی که - اچلرنده (بنی هاشم) دن (یعقوب بن فضل) ک کریمسی (فاطمه) کندی بدرندن حامل اولدیفی اعتراف ایتمش ایدی .

(مهدی) بدایتده متکلمینه بوکی افکار خارجیه یی رد ایچون کتابلر یازملرنی امر ایتمش و بولر طرفندن متعدد کتابلر یازیلش ایدی . (هارون) زماننده ایرانی ، هندی و سریانی علما و اطبانك (بغداد) ه کتیرمش اولدقلمی معلومات طب ، نجوم و الکیمیاه حائر انکشافاتی امام ایتمش ایدیسه ده هنوز یونان فلسفه سیله یاقیندن رابطه تأسیس اولنماش ایدی .

عباسیلرک حکیمی دنیلان (مأمون) زماننده یونان فلسفه سنك طاینمسی زمانی کلش ایدی . بونك زماننده یونانجه دن برچوق فلسفه و منطق کتابلری عربجه ترجمه ایدلدی . عباسیلرک برنجیسی (عبدالله السفاح) ک زمانه مصادف (۱۳۵) سنجی سال هجریده

(بصره) ده دنیاہ کلوت (واصل بن عطا) نك طلبہ سندن (عثمان الطویل) دن مذهب
اعتزالی احد ایتمش اولان (ابوالہذیل لعلاف) و تلیذی (ابراہیم بن سیارالظلم) ی
(مأمون) ك سراینده کورمه من (مأمون) دکی تمایلات فلسفیه ایله علاقه داردره. عناصر
دینہ آرہ سندنہ عتله بر موقع مهم و برن (معتزله) بی (مأمون) ك اہلک ایتمش نا قابلہ
ایدی. بونلر (مأمون) طرفندن صریحہ بہ ترجمہ ایتدیریلن آثار یونانیہ بی او قوبورویونان
فلسفہ ساہ ایلك دفعہ کلام مزاج ایدیلیور ایدی. بونلر ك تاثیریلہ (مأمون) ده کنجلیکندن
بری کوریلن فلسفی تمایلاتدن طولایی پدري (هارون) ك طول عمرینی تمینی ایدن مشہور
زاهد (فضیل بن عیاض) ك اندیشہ لری تحقق ایله (مأمون) عباسی لردن مذهب اعتزالی
قبول ایدن رنجی خلیفہ اولدی. (مأمون) ك اوزرنده اجرای تاثیر ایتمش اولان بوذاتلرہ
(تمامہ بن اشرس) ی و برجهتله (بشرالمریسی) ی علاوہ ایتك لازمدرہ.

(ابوالہذیل) اسلافی کبی صفات السہبیہ بی تماماً انکار ایتدیرك (ابوالحسن الاشعری) نك
(کتاب مقالات الاسلامین) نندہ دبدیکی کبی [۱] (ارسطو) ده کوردیکی صورتله صفاتی
جوہر السہنك اطوار مختلفہ بی اولمق اوزرہ قبول ایدیور ایدی.

بونك ازادہ السہیہ بمختندہ کی فکرنده دخی یونانی فلسفہ نك تاثیری کوریلرہ. ینہ فلسفہ
مشائیہ دن آلہرق حدوث عالی اثبات ایچون مراجعت ایتدیکی ابعادك تناہیسنی اثبات ایدن
برهانلر کندیسنی ازلاً اولدینی کبی ابدأ دخی ابعادك متناہیق اعترافہ مجبور ایتمکله جنت
و جهنمدہ کی انسانلر ك سکون دائمی ایچندہ قالہ جقلرینی و حتی معلومات و مقدرات السہیہ نك دم
بر انتہاسی اولہ جغنی قبولہ مجبور اولدی.

(ابوالہذیل) (آتوم) نظریہ سنی ده ایلك دفعہ کلامہ ادخال ایلدی کہ بونکله قبول
ایتمش اولدینی تناہی ابعاد و تناہی مقدورات آرہ سندنہ بر تناسب فکری بولمق قابلدرہ
نتہ کم (ابن حزم) تہکماً جزء فرد اثبات ایدنلر شیخی دیدیکی (ابوالہذیل) ك تناہی مقدورات
السہیہ بی بواساسہ استناداً تصریح ایتمش اولدینی آچیقجه سویلیور [۲].

تلیذی (نظام) ایسہ جزء لاینجزایی نفی ایله الی غیرالناہیہ بالفعل اجسامك انقہامتی
قبول ایدیور ایدی. [شرح مواقف. ج ۷ ص ۱۰] ده کوردیکی وجہ اوزرہ بوندان طولایی

[۱] وهذا اخذہ ابو الہذیل عن ارسطاطالیس وذلك ان ارسطاطالیس قال فی بعض کتبہ
ان الباری علم کلہ قدرۃ کلہ حیات کلہ سمع کلہ بصر کلہ فحسن اللفظ عند نفسه وقال علمہ هو هو
کتاب مقالات الاسلامین ص ۳۳۵ ، آیاصوفیا کتبخانہ سی ، نومرو ۲۳۶۳

اك اول كندیسنه اعتراض ایله (طفره) بی قبوله مجبور ایدن استاذی (ابوالهذیل) اولمش ایدی .

(نظام) ك خلقت حقتده کی نظریه سی تمایله قدیم یونانیلرده کی (کمون) مذهبیک عینی ایدی . (نظام) دیورایدی که الیه اجزاء عالم یکدیگر بیک ایچنده کامن اولدینی حالده عالی آن واحده خلق ایتشدر . آدم علیه السلامک اولاد آدمه تقدیمی وجود اعتباریله دکل کمیندن ظهور اعتباریله در .

ایلك دفعه قرآن کریمک اعجاز لفظیسی دخی موضوع بحث ایدن (نظام) اولمشدر . (نظام) قرآنده کی اعجازک لفظی دکل معنوی اولدیغی سویلیورایدی .

(نظام) ك موضوع بحث ایتش اولدیغی مسألدن بری ده قدرت الیه نك شمولی ایدی . اسلافی قدرت الیه نك شمولنی اعتراف ایله الیهک خیر وشری خلقه قادر اولدیغی و فقط شری چیر این اولدیغی ایچون خلق ایتدیکنی سویلیکده ایدیله .

(نظام) ایسه الیهک چیر کین شیئی یاراتمغه قدرتی اولدیغی وحتی خیر اعظم وار ایکن خیر اصغری ترجیح ایده جکنی فرض ایتمک بیله طوغری اولمادیغی ایله و سوره رك جناب حقتک خیر اصغره ده قادر اولدیغی سویلیدی که (نظام) ك بو فکر نده . ثنوبتک ، (فاعل خیر فاعل شر دکلدر) قاعده سنک تأثیرینی ده کورمک ممکندر . دیمک که بوکا کوره جناب حق عباده صالح دکل اصالح اولانی یا بغمه قادر اولوب اصالح اولیانی یا بغمه قدرته تو صیف اولتمازه بک مستعد و جرأتکار اولان (ابوالهذیل) ایله تلیذی (نظام) کندیلرینی تعقیباً ظهور ایدن (معتزله) رؤسای آره سنده بک چوق مناقشانه زمین تشکیل ایدن داها بر چوق مسئله لرایله اوغراشمشله ایدی . (مأمون) دن صکره خلیفه اولان (معتصم) زماننده (نظام) بیوک بر شهرت اکتساب ایتش ایدی . استاذی (ابوالهذیل) ایله ایتدیکی مباحثه لرده بالدفعات احراز غلبه ایدن بو آتشین تلیذک غلبه لری استاذینی ممنون ایدیور ایدی .

بونلرک فکر آرقداش لرندن (جاحظ) ك برکتبنده کوریلدیکی وجه اوزره بونک ایقاع ایتدیکی شبهه لری (ابوالهذیل) کال شکران ایله قبول ایدیور و بو متفکر اختیار الی شبهه نك بر اعتماد و یقیندن داها قیمتدار اولدیغی سویلیور ایدی [۱] .

بو قاریده سویلیدی کمز وجه اوزره عقله اك اول بر موقع تأمین ایدن (معتزله) دن بغدادیلرک رئیس (بشر بن معتمر - وفاتی ۲۱۰) كده عقل حقتده حقیقی بر مدحیه سی

[۱] قیل لابی الهذیل انک اذا راوغت واعتلت وانت تکام النظام فاحسن حالاتک ان یشک الناس فیک وفيه قال خمسون شکاً خیر من یقین . کتاب الحیوان ، ج ۳ ، ص ۱۸

اولدغنی بیلیورز . بودیوز که : عقل ، نه مکمل بر هر در . انسانه هر حالده و هر زمانده آرقداشلق و یولداشلق ایدر . عین زمانده اویله بر حاکمدر که کوز اوکنده اولیان موادی کوز اوکنده ایمش کبی محاکمه ایدر . مزایاسنک اک اوفاغی خیر ایله شر آره سنی فضل و تفریق ایتمکدر [۱] .

(بصره) معتزله سنک مؤخر اولقله برابرک مهم رؤسائندن معدود اولان (ابوهاشم) ده دوشون باشلر ایچون نقطه حرکت اولان شکی معرفت السیه خصوصنده انسانه اک اول ترتب ایدن بروجیه عد ایدیور ایدی .

بونلرک عقله و یردکری بواهمیت کندیلرینی عقلی استنتاجانده قدریلرک قطع ایتدکری مسافدن برقاچ خطوه دها ایلرویه کوتوردی که بوصوک نقطهده کندیلری ایچون الوهیت فکری حقیقده بر مسئله اورتایه چیقدی . الله عادل اولق مجبوریتنده در . عدل مفهومی الوهیت مفهومندن غیر قابل تفریقدر . عدالت شرائطنه توافق ایتیان هیچ بر فعل ارادی لالهیدن صدور ایدم من . قدرت السیه عدالت ایجابانک حدودیله محدوددر . الله ایجابات عدالتدن اجتناب ایدم مدیکی کی اونلری بر طرف ده ایدم من . بو ملاحظه لر ایله (سلفیه) طرفندن قبول ایدیلن الوهیت فکرینه تامیله ضد بر الوهیت تصور ایدلمش اولیور . بو [وجوب فکری - وجوب علی الله] تحتنده الله بر چوق شیرده مجبوریت عطف ایدیور ایدی که الله مجبوریت اسنادی (سلفیه) به کوره تامیله بارز بر معاسزلق حق بر تحقیر مقامنده تالق ایدیله بیلیر . بونلر دیورلر ایدی که مادام که جناب حق انسانلری سعادت دارینه مظهر ایتک اوزره یاراشمدر سعادتک طریق و سائطنی تعلیم ایتک مقصدیله کندیلرینه پیغمبرلر کوندرمکه مجبوردر . بو مجبوریتده بر لطف مندیج ایسه بولطف آرزوی حاکمانه سنک بر نتیجه سی اولدینی کی مستقل اولان اراده سی ایله و یرمش اولقله و یرمکدن اجتناب ایدم بیله جکی بر هدیة السیه ده دکدر . بلکه لطف واجبدر . اگر الله انسانلره یول کوسترمامش اولسیدی اجرا آتی خیر اولان بر ماهیتده تالق ایدیله من ایدی . بوندنظولای الله تعالی پیغمبرلر معرفتیه او امر السیه سنی نشر و ابلاغ ایلش وبالذات کنیدیسی ده بو مجبوریتنی قرآنده اعتراف ایتمدر [۲] .

[۱] لله در العقل من رأئ
و حاکم یقضى على غائب
وان شیاً بعض افعاله
وصاحب فی السر والیسر
قضية الشاهد للامر
ان یفصل الخیر من الشر

کتاب الحیوان ، ج ۶ ، ص ۹۵

[۲] وعلى الله قصد السبیل — ان هداية الطريق الموصل الى الحق واجبة عليه — تفسیر زنجشیری -

سورة النحل .

الوهیت تصویری ایچون یولطف واجب مفهومندن بشقه دیگر بر مفهوم دها واردر که یکدیگر لرلیله صیقی صورتده علائته داردر . ارادات الهیه انسانلرک نجاتی استهدافه معطوف اولمیدر . وانسانلره اک زیاده صالح اولانی الله خلق ایتمیدر . بوناده [الاصلح] قانونی دینه بیلیرز . الله تعالی بحسب العدالة عباده اصلح اولانی خلقه مجبوردر . بیغمبر لر طرفندن ابلاغ ایدیان دساتیر دینه بی انسانلر سر بستجه رد و قبول ایتمیری ایچون هر درلو مواعی ازاله لازم اولدینی کبی ایلمیری مکافاتلاندر مق و کوتوثری مجازاتلاندر مق خصوصنده ده الله مجبوردر .

جنت و جهنمی کیف مایشاء مسکون قیلمق ، فضیلت و طاعته آخرتده هیچ بر مکافاتی استلزام صلاحیتی و یرمامک صورتیله اولان اهل سنت تلقیسنده کی اختیار الهی بی رفع ایله عدالت و انصاف ایجابی اوله رق الله بوباده تأمین موازنه مجبوریتی عطف ایدر لر . بو مفهوم دائره سنده بر خطوه دها ایلروله یرک اهل سنتک قبول ایش اولدینی اختیار الهی به بر حد تعیین ایدرک (عوض) قانونی وضع ایتمیدر . مستحق اولدینی حالده عبد صالحک دنیاده دوچار اولدینی اضطرابلره مقابل جناب حقک بر تعویضانده بولنمغه مجبور اولدینی سوبلدیلر بونلرک بعضیلری ایسه دنیاده مستحق اولدقلمری حالده اضطرابات و آلامه معروض قالان یالکیز مؤمنلر و معصوم چوجقلمرک دکل حتی حیوانلرک بیلله انسانلرک خودپرستلکلمری دولایسیله دوچار اولدقلمری اشکنجه لره مقابل آخرتده تعویض آله جقلمرینه قائل اولدیلر . عکس تقدیرده الله تعالی نک غیر عادل اوله جعفی سوبلدیلر .

(نظام) ک طلبه سندن (احمد بن حنبل) ی تناسخی قبوله سوق ایدن عاملده ینه عدل الهی نامنه تأمین موازنه کیفیتی اولمشدر . بو دنیاده کی حیوانات ؛ عالیدن سافله طوعری مختلف درجه لرده بولنمقله برابر جمله سنک آری آری الم و اضطرابلری و بالعکس ینه آری آری نعمت و لذتلمری اوله سنده کی عدم مساواتی عدل الهی نامنه توزین ایتمکی دوشونن بو (احمد حنبل) دیورایدی که : « الله بدایة حیواناتی بو دنیادن بشقه بر عالمده هرجهتله تام الخلقه اوله رق متساوی صورتده دفعه یاراندی . بونلره صورت متساویده عقل و معرفت و عام و یردی . بونلرک جمله سنه تکلیفانده بولندی . بعضیلری بالعموم امرلره اطاعت و بعضلمری بالعموم امرلره عدم اطاعتده بولندی . برنجیلری جته ، ایکنجیلری جهنمه قویدی . بر قسم امرلره اطاعت و بر قسم امرلره عدم اطاعتده بولنانلرده اولدی . بونلری دنیایه چیقاردی . دنیادن اولکی عالمده ارتکاب ایش اولدقلمری کناهلرک درجه سنه کوره روخلرینی مختلف جسملره نسخ ایتمدی . کناهلری آرو طاعتلمری

چوق اولانلرك صورتلری كوزهل وبالعكس طاعتلری آز و كناهلری چوق اولانلرك شكل وجسدلری چیرکین اولدی . طاعت و كناهلری درجه سنده انسانیت و بهیمیت قابلیتینه کیرن روحلر كناهدن صیرلنجیه قدر تکرره داخل اولور .

(احمد بن خابط) ك تلیدی (احمد بن ایوب بن یانوش) دخی دیور ایدی که : « الله اول عقل و حیاته مالک اولان جز لای تجزالی یارانندی . و کندیلرینی معرض امتحانه چکوب چکمامکده مخیر براقدی . بر قسمی استحقاق سبق ایتمکسزین نائل اولمش اولدقلری مکافاتی ترجیحاً دار اولاده قالدیلر . بر قسمی ده مکافانه سبق استحقاقی ترجیح ایتدکلرندن دار دنیایه ایندیردیلر . امتحان طلبنده بولنوب دار دنیایه کلنلر ایچنده اطاعتده بولنانلر اولا دنیاده خلق اولمش اولدقلری عالمدن دها یوکسک برعاله رفع اولندیلر . عصیان ایدنلر ایسه مختلف قابیلرده دورلرینی اجرا ایده ایده كناهلری نسبتنده کیمی انسان و کیمی حیوان شکلنی اکتساب ایله الم واضطرابلره دوچار اولدیلر . حیوان اولانلردن تکالیف قالدقار . وانسانلر آلام واضطرابات حیوانلر درلو درلو چیرکین صورتلر و ذبح و تسخیر ایله تعذیب اولندقدنضکره حالت اولایه عودت ایدرلر .

تکرار امتحان داعیه سنده بولنمازلر ایسه دار اولاده قالدیلر . تکرار امتحان طلبنده بولنانلرینه صورت مذکورده دار امتحانه دوشرلر ... »

یوقاریده معتزلهیه (اسلامده حر متفکرلر) عنواننک ویریلوب ویرلامسی بچنده استثنای ایتدی کمز کیمسه لردن اولان بو (احمد ایوب بن یانوش) ك عین زمانده نبوت ادعاسنده بولمش اولدیغنی بیلیورز . (هشام بن عمر الفوطی) نك تلیدی (عباد بن سلیمان الصیمری) نك دنیا دوردقجه پیغمبرلر ظهورینی قبولیه اندلس معتزلیلرندن (محمد بن عبدالله بن مرة) نك نبوتك کیمی اولسی خصوصنده کی فکرلری یوده بونا علاوه ایده چك اولور ایسه ك بونلرك نبوتده کی اختصاصی دخی عدله موافق بولماقوله صلاح و طهارتده حدالغاییه واصل اولان هر کسك اکتساب نبوت ایده چکنی عدالت الهیه نامنه قبول ایتدکلری ظن اولنه بلیر . [۱]

[۱] (ابن حزم المللده ج ۴ ، ص ۱۹۴ و متعاقب) ك بو آدم حقنده ویردیکی معلومات آره سنده شونلر واردر : قدرده معتزلهیه موافقت ایدر ایدی . و علم صفتنی حادث و مخلوق عدایتدیکی کی بونی علم الکتاب و علم الغیب دیدیکی افراده انطباق ایتیهرك دساتیر کلیه جالنده جناب حقك جمله احداث ایتدیکی عمومی بر صورت علمیه ایله علم الشهاده دیدیکی جزئیات و افراده انطباق ایدن و افراده انطباق ایتدکجه معلوم الهی اولیان خصوصی بر صورتیه تقسیم ایدر ایدی که قدری نفی ایله انسانلرك سربستی حرکاتی قبول ایدنلرك بو طرزده محاکمه یوروتملری ضروریدر . اکر الله علم

وجوب قانونی قبول ایتمش اولان معزله ، قولارك توبه لرینی قبوله ده الله تعالی بی مجبور
 عد ایدر لر . دیرلرکه : توبه بر حسنه در ، اجرای حسنه ایدن کیمسه یه مکافاة واجبدر
 بو بونک مکافای ده توبه بی قبولدر .

*
 **

معزله ده کی بو وجوب فکری اخلاقی ساحه ده بو بونک بر اهمیت کسب ایدر . حسن
 وقبح نه در ؟ .. حسن وقبح عقلمیدر ، شرعیمیدر ؟! .. اگر حسن و قبحی عقل تعیین
 ایدیور و بو قیمتله عقلدن کلیور ایسه عقلی معناسیله قبیح اولان فعل حرکتدن الهی
 تیزیه ایتمک طوعری اولور . و بناء علیه الله یوفاریده ذکر اولنان اطاف واجب قیلندن
 اولان بعثت انبیا ، طاعته مقابل ثواب و معصیته مقابل عقاب و قولله اصلح اولانی خلق
 و تعویض ماده لر ی واجب اولور .

اگر حسن و قبحی تعیین ایدن شریعت ایسه وجوب فکری اورتادن قالمش اولور .
 عقلی معیار اول عند ایتمش اولان معزله یه کوره خیر و شرعی تعیین ایدن منطقدر . برشی
 الله طرفندن امر اولدی یی ایچون خیر دکل بالعکس خیر اولدی یی ایچون الله طرفندن امر
 اولمشدر . بناء علیه الله عقلاً حسن عد ایدیلن شیرلی اجرا و عقلاً قبیح عد
 ایدیلن شیرلی عدم اجرا واجب اولور . سلفیه یسه تماماً بونلره مقابل وضعیتده ایدیلر .
 حسن و قبحی عقلی دکل شرعی تالق ایدر لر ایدی . بونلره کوره خیر و حسن و شر وقبح
 اللهک امر واهی ابتدیی شیردر . خیر و حسن و شر وقبحک معیاری غیر مسئول اولان
 اراده الهیه در . هیچ برشی مطماً خیر و شر دکلدر . قتل فعلی الله طرفندن مع ایدیلدی کی
 ایچون قبیحدر . برشی خیر اولدی یی ایچون الله طرفندن امر ایدیلن دکل بلکه الله امر
 ایدی یی ایچون خیر اولمشدر . بونلرک اختلافی برر کله ایله فاه ایدیلن ایسته ییلر سه
 سلفیه کوره اشیا ده کی حسن ، قبحی شرع (مثبت) و معزله نه کوره (کاشف) در . [۱]

ارلیس یله سورت عمومی ده افرادک وقوعه کتیره جکی افعالی ییلر دیر لسه افرادک حرکتلر نه سربست
 اولاملری لازمدر . افرادی سربست قبول ایتملری نتیجه سی اوله رق عام الهی بی ده ری صورت
 کلیه عمومی ده دیکری ده وقوعه کلردن اول معلوم الهی اولمایا صورت خصوصیه ده اولتی اوزره
 ایکی یه تفریق لری لازمدر . یا لکن بر علم ایله صورت عمومی و خصوصیه ده افرادک حرکاتی دخی
 اولدن یله جک اوله مختار اولان هر انسان قدرتی هر هانکی بر صورتده استعمال ایله بونلره کوره
 الهی تکذیب ایده ییلر . نته کیم یوقاریده (عمر و بن عبید) دن نقل ایتدی کز جواب لر دخی بونی
 بنا فاه ایدیور ایدی .

[۱] معلومدر که حسن و قبحی مختلف معناله کوره تفسیر ایده ییلر . بولری علم کی صفت

شوحالده وجوب فیکری سلفیه کوره وارد دکلسده معتزله به کوره عقلی حرکتلرندقی طولایی وارد وموجوددر . وافعال الهیه تطبیق اولنور : وجوب عقلی بی الله تطبیق ایدن (معتزله) نك بونی بزم افعالزده دخی جریان ابتدیره جککری سویله مه دن اول بیلینه جک مواددندر . فی الحقیقه معتزله وجوب عقلی بی عیناً بزم افعالزده تطبیق ایله فرض ، واجب ، حرام وسائر کبی افعالزده شرعاً ویریلان قیمتلری ده صرف عقلی معنایله تفسیر ایدرلر . بو اصله نظراً سلفیه و اشاعره به کوره فرضک تعریفی « شارع طرفدن فعلی ترکنه راجح اولوب ترکی دلیل قطعی ایله ممنوع اولان ایسه معتزله به کوره « ترکی عقلاً مفسدتی موجب اولان » در . اشاعره به کوره حرامک تعریفی « شارع طرفدن ترکی فعلیه راجح اولوب فعلی دلیل قطعی ایله ممنوع اولان » ایسه معتزله به کوره « فعلی عقلاً مفسدتی موجب اولان » در .

بنابرین بونلره کوره احکام دینه ده شرع نبوی موقعی شرع عقلی به ترک ایتشددر . [۱] ویا خود شرع نبوی ایله شرع عقلی برانشمشدر . ویا اساساً بردر . دیمک که بونلره کوره هر مشروع معقول ؛ و هر معقول مشروعدر . ویا هر نامشروع ؛ و هر نامعقول نامشروعدر .

(غزالی) نك (الرسالة اللدنیه) سنده دیدیکی کبی :

« عقلیاب عارفک نظرنده نقلیات و نقلیات عالمک نظرنده عقلمیانددر . »

« دارالفنون الهیات فاکولته سی کلام تاریخی مدرسی »

۱۹۲۶ کانون ثانی ۳۰

محمد شرف العبد

کال وبلعکس جهل کبی صفت نقصان معنانه آله جق اولورسوق بومعناجه حسن وقبحک عقلی اولدیتنده اختلاف یوقدر . مثلاً یاغموره انتظار ایدن برچفتجی ایچون یاغمور مقصده موافق اولقله حسن اولدیتجی کبی انتظار ایتینلر ایچون قییددر . و بوقیمتله عتقون کلیر . بزم افعالزده نظراً حسن وقبحک محل نزاع اولان معنایی : « دنیا ده عاجلاً و اخراده آجلاً مدح و ثواب و ذم و عقابه متعلق اولوق .. » اعتباریله در سلفیه ممثلری اولان اشاعره به کوره بواعتبار ایله اولان حسن و فسخ یوقاریده ذکر اولدیتجی وجه ایله افعال الهیه ده اولدیتجی کبی شرعیدر . بونلرجه افعال و اشیا نك کانه سی متماثل اولقله بذاته فاعلنک مدحی و ثوابه استحقاقی و بلعکس بذاته فاعلنک ذمعی و عقابه استحقاقی اقتضا ایدن هیچ بر فعل یوقدر . افعاله و اشیا به مختلف قیمتلری شرع ویرمشدر . دینی منبعلر آره سنده عقله بر موقع مهم تأمین ایتیش اولان معتزله به کوره ایسه بو معناجه اولان حسن وقبحده دخی افعال الهیه ده اولدیتجی کبی حاکم عقلدر .

[۱] وابتا شریعه وردا الشریعه النبویه الی مقدرات الاحکام وموقتات الطاعات الی لایتطرق

(شهر ستانی نك ملل ونحلی ، ص ۳۰۰ لوندره طبعی)

الیما عقل